

„დათუნას ეკლესია“

შუა საუკუნეებში საქართველოს მჭიდრო კულტურული და პოლიტიკური ურთიერთობა პქონდა ჩრდ. კავკასიის სხვადასხვა ხალხებთან. ამ ურთიერთობის ერთ-ერთი საბუთია, დაღესტანში, ავარიელთა მთიან მხარეში მდებარე ქართული ტაძარი — ე. წ. „დათუნას ეკლესია“.

1968 წ. ჟურნალ „მაცნეში“ გამოქვეყნდა ზელოვნებათმცოდნე რენე შმერლინგის წერილი, სადაც იგი მოკლედ განიხილავს „დათუნას ეკლესიას“ და სტილისტური ანალიზის მიხედვით, მას X საუკუნის ბოლო და X-XI საუკუნეთა მიჯნით ათარილებს¹. ამჟამად ინსტიტუტმა „საქრესტარაცია“ უკვე დაამთავრა ეკლესიის აღდგენის საპროექტო სამუშაო და ცხადია, საინტერესო იქნება საქართველოს ფარგლებს გარეთ არსებულ ამ ქართული ძეგლის შესახებ მკითხველისათვის დამატებითი მასალის მიწოდება.

„დათუნას ეკლესიისაკენ“ გზა მდ. ავართა კოისუს ზეობის გაყოლებით მიემართება მაღალმთიან რაიონულ ცენტრ სოვეტსკოესკენ. გავცდებით თუ არა სოფ. დათუნას, 2-3 კმ-ში პატარა ხიდთან უნდა გადავუხვიოთ. აქ მთის მდინარე მოსჩქევს, რომელსაც კატას-კალს-ეკლესიის ხევე უწოდებენ. რამოდენიმე ათეულ მეტრში, მოსახვევთან, დახრამული ქარაფებით შემოზღუდული ტაფობი წარმოგვიდგება, რომელიც მაღლა გადმომდგარ პლატოს ქვედა ძირზეა მიბჯენილი. „დათუნას ეკლესია“ ტაფობის ცენტრში, ღელეს მოსახვევით წარმოქმნილ დაბალ კონცხზეა აღმართული.

ადგილობრივი მოსახლეობის გადმოცემით ამ ადგილებში ეკლესია დიდი ხნის წინათ დასახლებულ ქართველებს

აუგიათ. მათივე აზრით, სოფ. დათუნას მკვიდრნიც იმ ქართველთა შთამომავალი უნდა იყვნენ, რომელნიც თუმცა გამაჰმადიანებულან, მაგრამ ეკლესიის რიდი ჯერაც შემორჩენიათ. ეკლესიის პირდაპირ, შემადლებულ სერზე, ნაგებობათა კედლების კვალია. შესაძლოა ეს ნასახლარები ეკლესიის მფლობელებს ეკუთვნოდა და დასახლება ქრისტიანული მისიის ფუნქციას ასრულებდა მთიელთა მხარეში.

„დათუნას ეკლესიის“ შესახებ წერილობით წყაროებში ცნობები არ მოიძებნება. ქრონოლოგიურად პირველია მთიელთა იმამ შამილის მდიენის, პაჯი-ალი ჭუხელის ცნობა, იმდროინდელ ყაზბის რაიონის სოფ. დათუნათაში ქართველების მიერ 1363 წელს ეკლესიის აგების შესახებ². იმავე ხანაში, ჩრდ. კავკასიის მკვლევარ დ. ანუჩინს, ვინმე გენერალ კომაროვის ვერსია მოჰყავს: თითქოს XIX საუკუნეში ომარ ხანს, ყარსის ოლქიდან ქვისმთელი ბერძნები გადმოუსახლებია და დათუნას ეკლესიაც მათ აუგიათ. ეს ფაქტი ანუჩინს საეჭვოდ მიაჩნია³. 1923 წ. დაღესტნის კომპლექსური ექსპედიციის წევრი ნ. ბაკლანოვი აღნიშნავს, რომ დაღესტნის მთელ მხატვრულ მემკვიდრეობასთან შედარებით „დათუნას ეკლესია“ განსხვავებულ და უფრო სრულყოფილ კულტურის გამოძახილად ესახება⁴. ექსპედიციის მეორე მონაწილე ნ. იაკოვლევი კი ძეგლის მოკლე აღწერასთან ერთად გადმოგვცემს ცნობას საუკუნის დასაწყისში აქ კედლის მხატვრობის არსებობის შესახებ⁵.

1954 წელს, „დათუნას ეკლესია“ მოინახულა ქართველმა მკვლევარმა ტ. გუდაამ. იგი ეკლესიის მცირე აღწერის გარდა მოგვითხრობს საქართველო-

სა და დაღესტანს შორის მკვიდრო
ურთიერთობაზე X-XIII სს-ში. მომ-
დევნო ზანაში დაღესტნის სრული ისლამი-
ზაციის შედეგად ეს ურთიერთობა
მთლიანად შეწყდა.

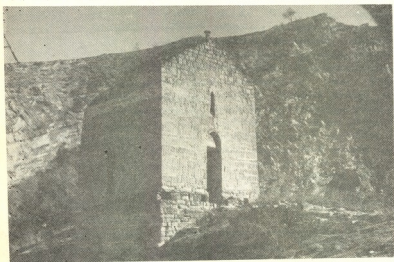
1987-88 წწ. დაღესტნის კულტურის
სამინისტროს მიწვევით, „დათუნას ეკ-
ლესიის“ შესასწავლად ავარეთში მუ-
შაობდა ძველთა დაცვის მთავარი სამ-
მართველოს არქიტექტორ-რესტავრა-
ტორთა ჯგუფი: მ. ანდრიაძის, მ. ჩოღ-
რიშვილის, თ. გაბუნია, პ. ნუცუბიძის,
ხელოვნებათმცოდნე გ. ჭანიშვილის და
ფოტოგრაფი ი. ზენკოს შემადგენლობით.
ძველზე ჩატარდა არქიტექტურულ-
ახოშვითი სამუშაოები და კომპლექსუ-
რი კვლევა. მოხდა მისი სრული ფო-
ტოფიქსაცია. (მასალები ინახება „საქ-
რესტავრაციის“ არქივში).

„დათუნას ეკლესია“ დარბაზული ტი-
პის ნაგებობაა, აგებული ღია ფერის
ქვიშაქვის უხეშად გათლილი კვადრე-
ბით. ჩრდ. ფასადი 3 მ. სიმაღლის სა-
ყრდენ კედელზეა დაფუძნებული. ფასა-
დები სადაა და მხატვრული აღქმის მი-
რითადი აქცენტები გლუვ კედელთა თარა-
ზულ რიგთა წყობაზეა გადატანილი.

წყობის ზედა რიგები თანამართლებულად
ვიწროვდება და დაბალი თარი ლავგარ-
დნით სრულდებოდა, რომელიც თითქ-
მის სრულიად ჩამოიშალა. საყრდენ კე-
დელში წყობა გაცილებით უხეშია.

ფასადებზე, ჩრდილოეთის გამოკლე-
ბით, თითო ვიწრო თაღოვანი, შიგნით-
კენ წირთხლებგაგანიერებული სარკმე-
ლია — აღმ. სარკმლის გვერდებზე ორი
მრგვალი ხერვლია აბსიდის გვერდითი
სადგომებისათვის, ფონტონში კი აბ-
სიდსზედა სივრცეში 3 მცირე თაღო-
ვანი სარკმელია დატანებული. მცირე,
მრგვალი ხერვლია სამხ. აღმოსავლეთ-
სათავესში სამხრეთ ფასადზე.

ეკლესიას სამი ერთმანეთის მსგავსი
ჩაძირული ნახევარწრიული ტიშპანიანი
შესასვლელი აქვს. შიდა მხრიდან შე-
სასვლელები თაღოვანია. ზღურბლები
ამაღლებულია, ხოლო წირთხლებზე ბუ-
დეებია ამოღებული მძლავრი ურდუ-
ლებისათვის. დასავლეთისა და სამხრე-
თის შესასვლელთაგან განსხვავებით,
ძველის ადგილმდებარეობიდან გამოშ-
დინარე, უჩვეულოა კარის დატანება
ჩრდ. მხრიდანაც, რადგან აქ 3 მ. სიმა-
ღლის საყრდენი კედელია და შესას-

„დათუნას ეკლესია“. ზედი ჩრდილო- დასავლეთიდან.

ეღელის არსებობა ფუნქციური თვალსაზრისით გაუმართლებელი უნდა იყოს, არ ჩანს მინაშენის არსებობის კვალიც. აქ შეიძლება გავიხსენოთ ის დამოკიდებულება, რაც დამკვიდრდა სამეცნიერო ლიტერატურაში სავანის ეკლესიის ჩრდ. კართან დაკავშირებით. სავანეში ჩრდ. კარი, რომელიც ასევე მოკლებულია ფუნქციურ დანიშნულებას მინიშნულია რუდიმენტულ გადმონაშთად, აბსიდის კედლის სისქეში სამნაწილედ საკურთხეველის ორგანიზაციისა და ამიტომ ჩრდ. დამატებითი სადგომის საჭიროების მოხსნის გამო.⁸

ნაგებობის შიდა სივრცე წარმოადგენს აზიდული პროპორციების მქონე დარბაზს, რომელიც აღმოსავლეთით გვეგმით ნახევარწრიული აბსიდით სრულდება. აბსიდისა და დარბაზს შორის განივად წაგრძელებული, გვეგმაში მართკუთხა ფორმის ვიწრო კამაროვანი სივრცეა. ამ სივრცის ჩრდილო და სამხრეთ კედლებში 3 მ. სიმაღლეზე დატანებულია თხელი არქიტრავით გადახურული თითო მართკუთხა ზვრელი, საიდანაც შესასვლელებია მოწყობილი აბსიდის გვერდებზე კედლის სისქეში არსებულ მცირე სადგომებში, რომლებიც აღმოსავლეთისკენ აბსიდის მსგავსად მრგვალებია. თვით დარბაზს 2 თანაბარ ნაწილად ჰყოფს 3 საფეხურიანი წყვილი პილასტრი, რომელთა კედლისპირა თითო საფეხურს, გრძივ კედლებზე მაღალი თაღები გასდევს. 3 თაღია გადაყვანილი დასავლეთ კედელზეც, შუა ამიდლებული ნაწილით. პილასტრთა კაპიტელები მარტივი პროფილის თაროს და ჩაკეტილ სიბრტყეს შეადგენენ. დარბაზის აღმოსავლეთ მონაკვეთის კამარაზე წყობაში რელიეფური ჯვარია გამოყვანილი. კედლები შეღესილია და მთლიანად გაჭვარტლულია. კედლის მხატვრობის კვალი ჩანს სამხრეთი კარის თაღზე.

როგორც ძველის აღწერიდან ჩანს, „დათუნას ეკლესია“ საერთო ასახულებით, სამშენებლო მასალის გამოყენე-

ბით ფასადების გადაწყვეტის ხერხით კარ-სარკმელთა ღიობების განლაგებით აღვიმდებარეობით და შიდა სივრცის ორგანიზაციით არ გამოირჩევა ქართული საკულტო არქიტექტურის დარბაზულ ნაგებობათა რიგიდან. სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში დამკვიდრებული მოსაზრებით ჩრდ. კავკასიაში აღმოჩენილ და მის მომიჯნავე საქართველოს მთიანი მხარის ძეგლთა სტილის განვითარება, საუკუნეთა მანძილზე თან ხდება საქართველოს ბარის ძეგლების თანმიმდევრულ მხატვრულ-სტილისტურ ცვლილებებს.⁹ ამიტომ „დათუნას ეკლესიის“ დათარიღებისათვის სრულიად მართებული იქნება ამ ძეგლის განხილვა, მსგავსი ტიპის ქართულ ეკლესიებთან კავშირში და მისთვის ქრონოლოგიური არეს მოძებნა ქართულ დარბაზულ ეკლესიათა თანამიმდევრულ მწკრივში.

რუნე შშერლინგი „დათუნას ეკლესიის“ დათარიღებისას აღნიშნავს, ამ ნაგებობის გვეგმარების ორ თავისებურებას: 1. საკურთხეველის წინ გვეგმაში მართკუთხა ფორმის ვიწრო კამაროვანი სივრცის მოწყობის გამო იგი მას აქცევს X ს-ის ქართულ დარბაზულ ნაგებობათა იმ მწკრივის ბოლოში, რომელთა გვეგმარებისა და სივრცობრივ გადაწყვეტისას გამოყენებული იყო სხვადასხვა ზომის მონაკვეთთა ურთიერთმონაცვლეობა, რასაც აღარ ვხვდებით X საუკუნის შემდგომ პერიოდში, ბოლო 1002 წ. აგებული ზცისის ეკლესიის საკურთხეველისწინა მართკუთხა სივრცეს მიიჩნევს ადრეულ გვეგმარებათა რემინისცენიად. 2 — დასავლეთ კედლის თაღებს იგი პარალელს უძებნის IX და X-XI საუკუნეთა მიჯნის ძეგლებს შორის: კუსირეთი, იელის წმ. გიორგი, პაიბლეთი.¹⁰

ამ მონაცემებით იგი „დათუნას ეკლესიას“ ათარიღებს X საუკუნის ბოლოსა და X-XI საუკუნეთა მიჯნის ფარგლებში.

ამავე ხანას პასუხობს „დათუნას ეკ-

ლესიის“ კიდეც ერთი თავისებურებაა კერძოდ, აბსიდის გვერდებზე კედლის სისქეში დამატებით წაგრძელებული სათავსების არსებობა, რაც მხოლოდ X-XI საუკუნეთა ძეგლებში გვხვდება. სამეცნიერო ლიტერატურაში ამგვარი გვეგმარება აბსიდიდან ეკლესიის აღმოსავლეთ ნაწილის კომპაქტურად გადაწყვეტის მისწრაფებით, რის შედეგადაც შენარჩუნებულია ამ ნაწილის, როგორც ფუნქციური მოთხოვნილება (კედლის სისქეში მოქცეული სათავსები სამკვეთლოსა და სადიაკვნეს ფუნქციას ასრულებენ), ისევე კონსტრუქციული (ეს სადგომები ამცირებენ კედლის უსარგებლო მასივს).¹¹ ამ ტიპის ძეგლებია X ს-ის დარბაზული ეკლესიები: ეხვევი, არბო, შიდა ქართლის ვანათი, დისევი, ზეარაბულაზი, სათხე. XI ს. I ნახევრის „ზოზიტა მაირამი“ ოსეთში და „ზედა სპეტი“. ქრონოლოგიურად უკანასკნელი ძეგლი 1046 წ. აგებული სავანეს „წმ. გიორგია“, თუმცა გამოკლისის სახით ამგვარი ძეგლი შემდეგაც გვხვდება, მაგ., XIII ს. I ნახევარში აგებული კაზრეთის ეკლესია, მაგრამ იგი „წინა ეპოქაში ჩამოყალიბებულ სამნაწილედ საკურთხეველის რუდიმენტული გადმონათობა“.¹² XIII-XIV სს. ხშირად იყენებდნენ ადრეულ მოტივებს.

„დათუნას ეკლესიის“ ფასადები მოკლებულა ყოველგვარ დეკორაციულ ორნამენტაციას. XI საუკუნიდან კი ფასადების მორთვა აუცილებელ მოთხოვნილებად იქცა ქართულ ზუროთმოძღვრებაში, ამიტომ „დათუნას ეკლესიის“ დათარიღებისას ეს გარემოებაც უნდა გავითვალისწინოთ.

ამას გარდა, შემორჩენილ თარო ლავვარდნის ფრაგმენტზე გამოირჩევა XI საუკუნის შემდგომ პერიოდს, რადგან ამგვარი ტიპის ლავვარდანი X ს. მომდევნო ხანის ძეგლებში აღარ გვხვდება.

ამ მონაცემების გათვალისწინებით „დათუნას ეკლესია“, თარიღდება X ს.

ის II ნახევრით, თუმცა შესაძლოა რამოდენიმე ათეული წლით გვიან აგებულიც იყოს რადგან ამ რეგიონისათვის დამახასიათებელია ოდნავი დაგვიანება სტილის განვითარებაში.

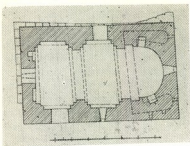
„დათუნას ეკლესიაზე“ ჩატარებული არხომებით და საკვლევი სამუშაოების შედეგად წარმოჩენილი მასალა საშუალებას იძლევა მთლიანად აღვადგინოთ და პირვანდელი დასრულებული სახე მივცეთ ძეგლს. (აღდგენის პროექტი შეადგინეს რესტავრატორებმა: პ. ნეცუბიძემ, მ. ანდრიაძემ და მ. ჩოღრიშვილმა).

ყველაზე საყალაო მდგომარეობაშია ნაგებობის გადახურვა. (იგი მთლიანად დაკარგულია) შემორჩენილია ლავვარდნის მხოლოდ რამოდენიმე ქვა და კრამიტის ნატეხები. თუმცა ფრონტონთა შემორჩენილი ქვები საშუალებას იძლევა აღდგეს ეკლესიის ქანობები თავდაპირველი სათანადო დახრილობით და მოეწყოს მასზე კრამიტის სახურავი, თარო ლავვარდნით.

ეკლესიის საპირე წყობა, განსაკუთრებით მის ზემო ნაწილში გამოქარული და მორყეულია. აღმოსავლეთ ფასადზე ჩანს არაკონსტრუქციული ბზარები. გამოქარული წყობა ნიშანდების შემდეგ უნდა გადაეწყოს, ბზარები კი საჭიროებს ინექტირებას რთული ხსნარით.

უნდა აღდგეს „დათუნას ეკლესიის“ ყველა კონსტრუქციული და არქიტექტურული თავისებურებანი: მიწის დონიდან ორ-ორი საფეხურით ამაღლებული კარის დიობების ზღურბლები და მასიური ხის დირეები; მოეწყოს ეკლესიასთან მისასვლელი დასავლეთის მხრიდან; ინტერიერში უნდა აღდგეს აბსიდთან არსებული სათავსების ხის ელემენტები; გასუფთავდეს და კირით მოილეს იატაკი; დასავლეთის და სამხრეთის შესასვლელებზე შეიკიდოს კარები.

ძეგლი მოითხოვს კონსტრუქციულ გამაგრებასაც. ინექტირების გარდა, ლავ-

ეკლესიის გეგმა.

გარდანს ქვემოთ კედლის სისქეში შენობის მთელ პერიმეტრზე უნდა გაუკეთდეს რკინა-ბეტონის შემკრავი სარტყელი.

რესტავრაციის პროექტი, როგორც აღენიშნეთ დასრულებულია, მაგრამ არსებულმა პოლიტიკურმა ვითარებამ, ბოლო 3 წლის მანძილზე, აღდგენითი სამუშაოების დაწყება შეაფერხა.

იმედია, რომ მდგომარეობა გამოსწორდება და ჩვენც საშუალება მოგვეცემა თავდაპირველი იერით შემოვიწინოთ საქართველოს საზღვრებს გარეთ არსებული ეს მშვენიერი ძეგლი.

1. „მაცნე“, 1968, № 2, რ. შმერლინგი, „დათუნას ეკლესია დაღესტანში“ (რუსულ ენაზე).

2. Живописная Россия", კრებული 1883, ტ. XI. ი. ზერტე, „კავკასიელი მთიელი ტომები“, გვ. 73.

3. რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების მოამბე, 1884, ტ. X, გვ. 423.

4.5. ჟურნალი „Новый Восток“, 1925, № 5, გვ. 238, 247.

6. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის 1954, ტ. XXX, გვ. 185.

7. ამ სივრცეში შესასვლელი არც ნაგებობის შიგნიდან და არც გარედან არ ჩანს და მისი ფუნქციური დანიშნულება გაურკვეველია.

8. ვ. დოლიძე, „გარბანი“ „ძეგლის მეგობარი“ № 8, გვ. 67., ნ. ანდლელაძე „სპეთის ზედა მაცხოვრის“ ხეროთმოძღვრული ძეგლი, გვ. 44. სპეთში ჩრდ. კარი საფანის მსგავსად ამოშენებულია... აქაც სამანწილელი საკურთხეველია და გვერდითი სადგომებისათვის, დათუნას ეკლესიის ანალოგიურად, თითო პატარა მრგვალი სარკმელია დატანებული აღმ. ფასადზე.

9. ლ. ხიმშიაშვილი, მ. ანთაძე „ძეგლის მეგობარი“, № 26, გვ. 65, ვ. დოლიძე, საქ. მეცნიერ. აკადემიის „მოამბე“, 1954, ტ. XV, № 2, გვ. 124. 1958, ტ. XX1, № 6, გვ. 767, რ. შმერლინგი, დასახ. ნაშრ. გვ. 211.

10. ამგვარი თაღები დაყვება რამოდენიმე სხვა ეკლესიასაც შიდა ქართლში—ჭირქოლი, ბიეთი IX ს. და სნეკვი IX-X საუკუნეთა მიჯნა.

11. ვ. დოლიძე, საქ. მეცნ. აკად. „მოამბე“ 1954, ტ. XV, № 2, გვ. 124, „ძეგლის მეგობარი“ № 20, გვ. 4, ნ. ანდლელაძე, დასახ. ნაშრომი.

12. „ქართული ხელოვნება“, 1987, ტ. 9, ვ. დოლიძე „ქარბეთის ხეროთმოძღვრული კომპლექსი“, გვ. 26.